

ה' ניסן

הרב מלכאל צבי טננבוים

רפואה בדברי תורה

בתאריך ה' בניסן חל יום פטירתו של הרב מלכאל צבי טננבוים, שנפטר בתאריך זה ב שנת תר"ע (1910). הרב היה רבה של העיר לומז'ה ואחד מהמשיבים הגדולים בדורו. תשובותיו התפרסמו בשבעה כרכים של שו"ת 'דברי מלכאל'. ניתן למצוא בתוך התשובות מענה לשאלות שרוח הזמן הביאה, כגון המעמד ההלכתי של זכויות יוצרים, ביחס לאדם שזייף רישיון רפואי להנפקת מים מתוקים ומריחים.¹ בנוסף אסר הרב את המנהג הרווח בזמנו להצטלם תמונה אישית, שכן לדבריו מדובר על איסור עשיית צלם ותמונה, והוכיח את בני דורו שבמקום לתלות את התמונה שלהם או של צדיק בביתם, עליהם להתפאר במצווה ומעשה טוב שעשו:

וטוב טוב להם להראות צורת כוחות נפשם. והיינו לעשות איזה דבר מצווה קיימת שבכל עת שיראו את המצווה הזאת יזכירו את מידותיו הטובות ורוח נדבתו כי עשה דבר גדול כזה. וילמדו צאצאיו ממנו להתרגל במידות טובות.²

הרב שלל לחלוטין אמונות טפילות שהיו רווחות בזמנו, כמו אכילת מיני מתיקה ברפת הבקר על מנת שיתברכו הבהמות, או מעשים שונים שנעשו על מנת לגרש שדים.³ הוא תמה על המנהג הרווח בזמנו לקרוא לבת בשם בן:

אני תמה במה שנהגו לקרוא לנקיבות בשמות שנקראים בהם זכרים. ואין ראוי לעשות כן ויש בזה כמה חששות. וזכר לדבר יש מאיסור דאישה לא תלבש שמלת גבר.⁴

כאמור, תשובותיו הרבות התפרסמו בשו"ת 'דברי מלכאל' ועוסקות בין השאר כמו שראינו בשאלות העולות ממנהגי הזמן, ונעסוק בתשובה אחת⁵ כזו העוסקת במנהג להניח ספר 'רזיאל המלאך' תחת הכר של היולדת, כלשון הרב טננבוים שנשאל: "על דבר שנוהגים לתת ספר רזיאל תחת הכר של יולדת שחושבים זה לתועלת, וחפץ לדעת דעתי אם מותר לעשות כן". שאלה זו מביאה

¹ שו"ת דברי מלכאל (ח"ג סימן קנז).

² שו"ת דברי מלכאל (ח"ג סימן נח).

³ שו"ת דברי מלכאל (ח"ה סימן קד).

⁴ שו"ת דברי מלכאל (ח"ג סימן עה).

⁵ שו"ת דברי מלכאל (ח"ה סימן קסו).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

אותנו לדון בשאלה רחבה יותר, האם מותר להתרפא מדברי תורה? לדוגמה: מנהג העולם, להקדיש שיעורי תורה לרפואת חולים, לומר פרקי תהילים לרפואתם - האם מנהג זה ראוי ונכון, או שמא אסור להשתמש בפסוקים ודברי תורה לרפואה?

במשנה⁶ מוזכר "הלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצריים לא אשים עליך כי אני ה' רופאריך", כאחד שאין לו חלק לעולם הבא, וביאר הרמב"ם⁷ שדברי התורה הם רפואת הנפש ולא רפואת הגוף. ניתן להוסיף בטעם האיסור, שמא הדבר יגרום לחילול השם כאשר לצערנו החולה ימות ויבואו לזלזל בדברי התורה.⁸

בתלמוד⁹ מובאים דברי רבי יהושע בן לוי שאדם שיש לו חולי באיבריו יעסוק בתורה: "חש בראשו יעסוק בתורה... חש בגרונו יעסוק בתורה... חש במעיו יעסוק בתורה... חש בעצמותיו... יעסוק בתורה... חש בכל גופו יעסוק בתורה". אולם, דבריו נסתרים ממקום אחר בתלמוד¹⁰ שם הוא עצמו אמר "אסור להתרפאות בדברי תורה". התשובה שניתנה לסתירה זו היא 'להגן שאני', כלומר כאשר מדובר על הגנה מפני החולי הדבר מותר.

נחזור לשאלה שנשאל הרב טננבוים, האם מותר להניח ספר 'רזיאל המלאך' תחת כר היולדת? הרב ענה שהדבר מותר משום שמדובר על הגנה ושמירה, שהאישה "תלד כראוי בלי פגע".

מנהגים כאלו הוזכרו גם בשו"ת 'באר משה', שנשאל אודות שנהגו אנשים להניח ספרי קודש שונים תחת ראש התינוק בליל ברית המילה, להגן עליו מכל פגע ומחלה. תשובתו זהה לתשובת הרב טננבוים, שמדובר על הגנה ושמירה בלבד ולא על ריפוי מחולי.¹¹

מהי המשמעות של סיבת ההיתר? מדוע הותר האיסור להתרפא בדברי תורה כשמדובר על שמירה והגנה?

ניתן להציע שני הסברים - בירושלמי¹² נערכה הבחנה בין לימוד תורה עבור חולי שנמצא לפנינו ועבורו אנו לומדים תורה ואומרים תהילים, שהדבר אסור, לבין חולי שעדיין לא בא לעולם ומטרת הלימוד והפסוקים להגן ולמנוע את בואו אלינו, שהדבר מותר.

גם בתלמוד הבבלי מתואר שכאשר חזקיה המלך חלה, הלך ישעיהו הנביא "והושיב ישיבה על פתחו", מכך לומדים חז"ל: "מכאן לתלמיד חכם שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו".¹³ וביאר רש"י¹⁴ שהכוונה במילים 'על פתחו' "שלא יהא רשות למלאך המוות ליכנס שם". נמצאנו למדים, שהאיסור להתרפא בדברי תורה נאמר רק כשהמטרה לרפא את החולי שלפנינו, ולכן אסור להקדיש שיעור תורה או לומר פרקי תהילים עבור ריפוי החולי.

הקושי בהסבר זה הוא מדברי רבי יהושע בן לוי, שאמר שהחש באחד מאיבריו יעסוק בתורה, ומדובר במקרה והחולי לפנינו, א"כ כיצד הותר הדבר?

לכן נראה שההסבר 'להגן שאני', היינו שהאיסור להתרפא בדברי תורה הוא כאשר לומדים ואומרים תהילים לשם הרפואה עצמה, אך כאשר הלימוד וקריאת הפסוקים לעורר את האנשים להתפלל

⁶ סנהדרין (פ"י מ"א).

⁷ רמב"ם (הלי עבודה זרה פ"א ה"ב).

⁸ עלי תמר (שבת פ"ו ה"ב ד"ה תן עליו).

⁹ עירובין (נד ע"א).

¹⁰ שבויעות (טו ע"ב).

¹¹ שו"ת באר משה (ח"ג סימן קעז).

¹² ירושלמי (שבת פ"ו ה"ב).

¹³ עירובין (כו ע"א).

¹⁴ רש"י (עירובין כו ע"א ד"ה להושיב).

דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

ב"ה

וללמוד תורה בעת צרה הדבר מותר. זו הכוונה 'להגן שאני', היינו שאינו אומר דרך לחש שאסור, אלא דרך תפילה ולימוד שאינה עצם הריפוי אלא שדרך זו תביא את האדם לדבקות בה' והביטחון יגן עליו, כדברי ספר החינוך:

לומר מזמורים אלו שיש בהם דברים יעוררו הנפש היודע אותם לחסות בה' ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו, ומתוך התעוררות על זה יהיה נשמר בלי ספק מכל נזק.¹⁵

בכך הסביר הרב שלמה זלמן אוירבך¹⁶ את המנהג לומר דווקא תהילים:

משום דעיקר מעלתה של אמירת תהילים... היא משום תלמוד תורה, כלומר שקורא ולומד פרקי התהילים שאמרם דוד המלך ע"ה שהם מכתבי הקודש ומתעורר ע"י זה לחשוק לדבקות בה' כמו דוד המלך ע"ה וזכות זו תעמוד לו או לחולה שמבקש עבורו. ומהאי טעמא בחרו לומר תהילים לזכות החולה יותר מלימוד דברים אחרים לזכותו, מפני שזהו לימוד שגם מעורר את לב האדם לדבקות בה'.

לאור זאת ניתן להקדיש שיעורי תורה או לומר פרקי תהילים, כאשר אין כוונת הלומד והקורא בתורת לחש וריפוי אלא בתורת לימוד ותפילה שזכות הלימוד והאמירה יגנו על החולה.

אולם, דברים אלו מנוגדים לשיטת הרמב"ם האוסר כל שימוש בדברי תורה ופסוקים שאינו ממלא את ייעודם, גם כאשר המטרה היא הוספת זכויות לחולה ושמירה והגנה עליו. א"כ, שאלו הפוסקים, כיצד ניתן ליישב את מנהג העולם לקרוא פרקי תהילים לרפואת החולה? התשובה הפשוטה מצויה בדברי התוספות¹⁷ הסוברים שמותר להתרפא בדברי תורה אם מדובר על חולי שיש בו סכנה, משום פיקוח נפש.

בהקשר לכך מופיע מנהג מעניין בספר 'באר שבע'¹⁸ שמותר להניח ספר תורה על גבי אישה המקשה ללדת משום שהיא מצויה בסכנה והדבר מותר משום פיקוח נפש. אולם בשו"ת 'חינוך בית יהודאי'¹⁹ כתב ש"אינו נכון לזלזל בכבוד הספר תורה כל כך, ולא יביאו הספר תורה אלא בפתח חדר של היולדת שזכות התורה יגן עליה".²⁰

הקושי על הסבר זה הוא מהשמטת הרמב"ם דין זה, משמע שלדבריו אסור כלל ועיקר להשתמש בדברי תורה לרפואה, גם כשהחולה נמצא בסכנת חיים.²¹

בשו"ת 'ציץ אליעזר'²² יישב את שיטת הרמב"ם לאור דברי המאירי הסובר שהאיסור הוא אם האדם נסמך אך ורק על דברי התורה והפסוקים שהם ירפאו, אך אם הוא נדרש גם לרפואה טבעית ופונה לרופאים מותר לו להסתייע גם בדברי תורה ופסוקים לרפואה.

¹⁵ חינוך (מצווה תקיב).

¹⁶ הליכות שלמה (תפילה), פרק שמיני ס"ק כב).

¹⁷ תוספות (שבועות טו ע"ב ד"ה אסור).

¹⁸ באר שבע (סנהדרין קח ע"א).

¹⁹ שו"ת חינוך בית יהודא (סימן עא).

²⁰ ראו: שיערי כנסת הגדולה (הגהות בית יוסף יו"ד סימן קעט אות יג); פתחי תשובה (יו"ד סימן קעט ס"ק ו).

²¹ לחם משנה (הלי עבודה זרה פי"א הי"ב).

²² שו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן ל אות א).